
Stvaranje i/ili evolucija

Izazovi za odgoj u vjeri

Jadranka Garmaz, Matthias Scharer, Split. Innsbruck

UDK: 268 : 213

231.51

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Članak obrađuje temu stvaranje odnosno evolucija u kontekstu vjeronauka i kateheze. Autori u tri dijela predstavljaju problematiku. U prvom se dijelu otvara rasprava i naznačuju problemska pitanja odnosa vjeronauka prema sadržaju pojma stvaranje odnosno evolucija, te učenja/poučavanja stvaranja/evolucije s obzirom na zahtjeve razvojne psihologije i vjeronaučne didaktike. Drugi dio kontekstualizira pitanje stvaranje/evolucija u različitim koncepcijama vjeronauka. Treći dio proširuje raspravu iz prvog dijela te s jedne strane pruža uvid u razvojno-psihološke pretpostavke učenja/poučavanja teme stvaranje/evolucija, dok s druge strane pruža uvid u implementaciju ove teme u hrvatske vjeronaučne programe.

UVOD

Na stropu zbornice staroga Isusovačkog teološkog fakulteta u Innsbrucku nalazi se freska, s pet slika: četiri u kutovima stropa te jedna u sredini. U četiri kuta simbolički su prikazane znanosti na početku novoga vijeka: pravo, nadolazeće prirodoslovlje s medicinom, filozofija i teologija. Iznenaduje da na toj staroj fresci teologija ne zauzima poseban položaj među znanostima. Još više začuđuje da su sve znanosti usmjerene prema slici u sredini. Slika u sredini prikazuje Jaganjca, dakle Krista, s knjigom i sedam pečata. Sve znanosti pridonose na isti način razotkrivanju knjige. U jednom je slučaju to Knjiga Otkrivenja, a u drugom knjiga prirode preko koje nam Božje otajstvo postaje nešto dostupnije, dakako, uvijek s pridržajem

negativne teologije:¹ Sve što možemo kazati o nedokučivom otajstvu Božjemu više je krivo negoli točno. To jednako pogađa prirodoslovca kada se začuđen posveti promatranju i opisivanju prirodnih zakona, kao i teologa kada se bavi tekstovima o stvaranju.²

Prije nego što se osvrnemo na temu stvaranja i/ili evolucije u kontekstu religijske pedagogije i katehetike, želimo podsjetiti na značajno razlikovanje koje se malo-pomalo ustalilo najprije na njemačkom govornom području, nakon zajedničke sinode biskupija Savezne Republike Njemačke (Würzburška sinoda), a zatim se proširilo i na Hrvatsku.³ To je razlikovanje između vjeronauka i župne kateheze. Svrha župne kateheze je odgoj u vjeri koji prije svega dolazi do izražaja u katehezi sakramenata, dakle u privođenju djece euharistiji te mladih potvrdi. Crkva više ne računa s tim da će sva krštena djeca i mladi doći na

¹ Usporedi npr. Willi OELMÜLLER, *Negative Theologie heute. Die Lage der Menschen vor Gott*. München, Fink, 1999.; Michael THEUNISSEN, *Negative Theologie der Zeit*, Frankfurt am Main, 2002., Suhrkamp (Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, 938); Dirk WESTERKAMP, *Via negativa. Sprache und Methode der negativen Theologie*. Techn. Univ., Diss. u.d.T. 2006., Dirk WESTERKAMP: *Negation im Absoluten*-Braunschweig, 2003.; Alois HALBMAYR - Johann Ev HAFNER, *Negative Theologie heute? Zum aktuellen Stellenwert einer umstrittenen Tradition*. Freiburg im Br., 2008., Herder (Quaestiones disputatae, 226); Ottmar FUCHS, *Aspekte einer "negativen Theologie" des Leitens*, u: Johannes PANHOFFER – Matthias SCHARER – Roman SIEBENROCK (ur.): *Erlöstes Leiten. Eine kommunikativ-theologische Intervention*. 2. izd., Ostfildern, 2008., Matthias-Grünwald-Verl., str. 215-229.

² Pored ostalih: Alexander VOM STEIN, *Creatio*. [biblische Schöpfungslehre], Lychen, 2005., Daniel-Verl; Tonke DENNEBAUM, *Urknall, Evolution, Schöpfung. Glaube contra Wissenschaft?* Würzburg, 2008., Echter; Thomas JUNKER, *Die Evolution des Menschen*, 2. izdanje München, 2008., Beck; Rudolf LANGTHALER, *Evolutionstheorie - Schöpfungsglaube*. Würzburg 2008., Königshausen & Neumann; Hans KESSLER - Dieter S. PETERS, *Schöpfung und Evolution - ein Gegensatz? Argumente zur Klärung*, Kevelaer, 2009., Butzon & Bercker.

³ Ludwig BERTSCH i dr. (ur.), *Beschlüsse der Vollversammlung*. 4., pregledano izd. Freiburg im Breisgau, 1978., Herder (Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland, 1). Usp. Matthias SCHARER, *Der Synodenbeschluss zum Religionsunterricht in der Schule: heute gelesen und im Blick auf morgen weitergeschrieben*, u: *Österreichisches Religionspädagogisches Forum*, Jg. 17, 2009., 30-38;

prvu pričest⁴ i potvrdu,⁵ nego da će o tom pitanju roditelji, odnosno mladi donijeti slobodnu odluku. Tim kršćankama i kršćanima koji su se odlučili za put vjere, župna kateheza treba ponuditi potrebne temelje za njihovu vjersku praksu.

Razlikovanje vjeronauka i župne kateheze u međuvremenu se ustalilo i širom svijeta, iako opis vjeronauka u *Općem direktoriju za katehezu* od 1997.⁶ pokazuje katehetskija obilježja nego što je slučaj u spomenutom tekstu njemačke sinode. U okviru ovog promišljanja ostat će otvoreno pitanje u kojoj se mjeri tematika stvaranja i evolucije pojavljuje u župnoj katezezi. Spomenimo samo da za katehezu prvopričesnika⁷ i krizmanika,⁸ na njemačkom govornom području, za razliku od hrvatskog, postoji nepregledni broj najrazličitijih modela i pomagala koji katkad vrijede samo za jednu (župnu) zajednicu. Po svoj prilici će se pitanje stvaranja i evolucije dodirnuti u

⁴ Usp. Matthias CHARER - Józef NIEWIADOMSKI, *Faszinierendes Geheimnis. Neue Zugänge zur Eucharistie in Familie, Schule und Gemeinde*, Innsbruck, 1999., Tyrolia-Verl. [i drugi.]; Martina KRAML *Braucht das Fest einen Rahmen? Annäherungen an Handlung und Kultur aus (mahl-)theologischer Perspektive*, Münster, 2004., Lit-Verl. (Communicative theology-interdisciplinary studies, 3); Martina KRAML, *Verwandlung auf das Leben hin. Sensibilisierung für eine kommunikative Eucharistiekatechese*, Mainz, 2005., Matthias-Grünwald-Verl.; Jadranka GARMAZ - Martina KRAML, *Živjeti od Euharistije. Elementi euharistijske kateheze*, Zagreb, 2010., Glas Koncila.

⁵ Usp. između ostalih: Bernd Jochen HILBERATH - Matthias CHARER, *Firmung - wider den feierlichen Kirchenaustritt*, Theologisch-praktische Orientierungshilfen, 2. izd., Innsbruck, 2000., Matthias-Grünwald-Verl.; Tyrolia-Verl.

⁶ KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu*, Zagreb 2000.

⁷ Usp. između ostalih: Matthias CHARER, Erstkommunion und generationenübergreifende Eucharistiekatechese, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 141 (1993.) br. 4, str. 360-367; Georg SCHWIKART - Yvonne HOPPE-ENGBRING, *Die Sakramente den Kindern erklärt*, 7. izd., Kevelaer 2007., Butzon und Bercker.

⁸ Usp. Claudia HOFRIEDER (2001): *Handreichung zur Firmvorbereitung*. Neuausg., München, 2001., Kösel (hrsg. vom Institut für Fort- und Weiterbildung der Kirchlichen Dienste Diözese Rottenburg-Stuttgart); Marcus LAUTENBACHER, *Die Firmung miteinander vorbereiten. Projekte, Gottesdienste, Gruppenstunden*, Regensburg, 2002., Pustet (Konkrete Liturgie); Knut WALDAU - Helmut BETZ - Ulrich KRAUSS, *Abenteuer Firmung. Firmvorbereitung mit Sport, Spiel und Erlebnispädagogik*, München, 2006., Kösel.

katehezi krizmanika, koja mladima redovito nudi konkretne mogućnosti za djelovanje u skladu sa stvorenjem. U središtu je te kateheze nerijetko naglasak na odgovornosti za stvoreni svijet i stvorenja u njemu.

U kontekstu vjeronauka, bilo u Austriji, bilo u Hrvatskoj, ta se tematika obrađuje znatno jasnije i preciznije nego u župnoj katehezi. Stoga ćemo se u sljedećem poglavlju fokusirati na primjere iz vjeronauka.

1. IZAZOVI S OBZIROM NA STVARANJE/EVOLUCIJU

Postoje tri izazova s kojima se vjeronauk mora suočiti s obzirom na tematiku stvaranje / evolucija:⁹

1.1. *Izazov u odnosu na sadržaj*

Teološki i prirodoslovni govor o stvaranju i evoluciji bitno se promijenio u kasnoj moderni, a posebno u kontekstu teologije Drugoga vatikanskog sabora. Dok je XIX. stoljeće bilo obilježeno oštrom polemikom između prirodoslovlja i vjere, koja je prije svega došla do izražaja u pitanju odakle i kako sve dolazi, to je teološko-prirodoslovno sučeljavanje o stvaranju/evoluciji u XXI. stoljeću izgubilo žestinu. Za prirodoslovce vjera u stvaranje ne igra nikakvu ulogu u njihovim prirodoslovnim razmišljanjima. Za prirodoslovce-vjernike ne postoji protuslovlje između njihove vjere u stvaranje i njihovih prirodoslovnih uvida o razvoju svijeta i života, prihvaćajući granice svojih iskaza s pogledom na to da prirodoslovlje točno opisuje ono što može empirijski istražiti te da se uglavnom suzdržava svjetonazornih izjava i tumačenjâ smisla.

⁹ Usp. među ostalim: Zelindo TRENTI, U početku stvori Bog, u: *Kateheza* 29 (2007.) 4, 320-329. Guido GATTI, Znanost i vjera, u: *Kateheza* 29 (2007.) 4, 330-339. Matthias SCHARER, Geschaffen aus dem Nichts, u: *Christlich pädagogische Blätter* 103 (1990.), 261-264. Također: Matthias SCHARER, Zur Krise der Schöpfungsthematik im Religionsunterricht, u: *Christlich pädagogische Blätter* 103 (1990.), 261-264.

S druge strane je teologija, osobito u kontekstu Drugoga vatikanskog sabora, spoznala da se biblijski iskazi o Božjem stvaranju naravno ne smiju pogrješno shvatiti u prirodoslovnom smislu. U saborskim tekstovima stavljaju se u središte odgovornost za stvorenje (GS 9) i zadatak stvaranja (GS 57), a ne više rasprava s prirodoslovnim znanostima o načinu stvaranja.

Nasrtaji na teoriju evolucije, kako se događaju na američkim školama, na njemačkom su govornom području praktično nepoznati i nezamislivi.¹⁰ Neki oblici kreacionizma unose doduše određeni nemir u naočigled razbistreno područje vjere u stvaranje i teorije evolucije; no oni u konačnici ne mogu ozbiljno poremetiti odnos teologije i prirodoslovlja.

U mnogim se školama u međuvremenu u Austriji i u Hrvatskoj s različitih vidika obrađuju pitanja stvaranja i evolucije u zajedničkim projektima učitelja biologije te vjeroučitelja, pa učenici mogu "na vlastitoj koži" doživjeti da se jednoga i jedinoga Boga židova, kršćana i muslimana može hvaliti i slaviti za stvorenje, a da se istodobno može diviti razvoju čovjeka i života.¹¹

1.2. Izazov za razvojnu psihologiju i psihologiju religije

Uvidi u religiozni razvoj djece i mladih¹² utječu na govor o stvaranju/evoluciji u različitoj životnoj dobi. S tim u vezi radi se o pitanju u kojoj mjeri djeca i mladi različite dobi različitom shvaćaju raspravu o stvaranju/evoluciji. Početno arhaična

¹⁰ Usp. Michael BOENKE - Albert BIESINGER, *Mensch und Welt als Gottes Schöpfung: zwischen geschenkter und gemachter Welt*, München, 2006., Kösel (Sinn voll Sinn: Religion an Berufsschulen; Materialien für die Fachklassen des dualen Systems und die entsprechenden Bildungsgänge / hrsg. vom Institut für Berufsorientierte Religionspädagogik. Albert Biesinger - Joachim Schmidt ; Bd. 2).

¹¹ O tome više u: Guido HUNZE, *Die Entdeckung der Welt als Schöpfung. Religiöses Lernen in naturwissenschaftlich geprägten Lebenswelten*. Disertacija na sveučilištu u Bonnu, 2006. Izdao: Kohlhammer (Praktische Theologie heute, 84), Stuttgart, 2007.

¹² Usp. pregledni rad o religioznosti djece kod: Ilija ŽIVKOVIĆ, Koncept Boga i religioznosti kod djece i adolescenata u istraživanjima Piagetovog, Kohlbergovog i postpiagetovog kognitivnog pravca, u: *Sociologija i prostor* 45 (2007.), 3-4, 321-337.

slika svijeta, koje razvojna psihologija pretpostavlja kod djece predškolske i rane školske dobi,¹³ u svojem je zamišljaju svijeta vrlo bliska biblijskim tekstovima stvaranja, prije svega svećeničkom tekstu stvaranja i psalmu stvaranja. Djeca te dobi zamišljaju svijet trokatno: postoji gore, dolje i između, u kojem živimo mi ljudi i životinje. Maloj djeci nepoznat je kozmičko-prirodoslovni pogled na svijet.

Arhaičnu sliku svijeta zamjenjuje hibridna, u kojoj ima često neobičnih konstrukcija biblijskih metafora – ako su djeci već poznate – i prirodoslovnih uvida. Moguće je da dijete nacрта Boga na raketi koja se kreće kroz svemir te tako izražava svezu religijskih i prirodoslovnih tumačenja koju u svojoj nutrini još nije proniknulo. Dugo se vremena smatralo da je tek razvojem formalno-operacijskog mišljenja prema Jeanu Piagetu pružena mogućnost da djeca, odnosno mladi prepoznaju biblijske metafore i mitološke predodžbe kao takve te da biblijske tekstove stvaranja mogu literarno svrstati. No, čitajući tekst jedva desetogodišnjeg Lorenza (koji nam je u listopadu 2009. darovala jedna vjeroučiteljica), koji je dječaku ispao iz vjeronaučne bilježnice, vidjet ćemo da je drukčije: Već jedva desetogodišnje dijete postavlja vjeri u stvaranje (pa čak i postojanju Božjemu) žestoke upite:

1. Ne vjerujem u Boga:
2. Jer je svijet nastao Velikim praskom.
3. I jer je priroda stvorila životinje.
4. I jer je nemoguće da Bog kaže: To mi se sviđa! Pa da to oživi.
5. I jer su biljke ovisne o vremenu.

¹³ Usp. među ostalim: Jean PIAGET - Lucien GOLDMANN, *Das moralische Urteil beim Kinde*. 2., promijenjeno izd. Klett-Cotta, Stuttgart, 1983.; Anton A. BUCHER, *Entwicklung von Religiosität. Grundlagen, Theorieprobleme, praktische Anwendung*, Freiburg Schweiz: Univ.-Verl, 1989.; Anton BUCHER, *Bibel-Psychologie. Psychologische Zugänge zu biblischen Texten*. Stuttgart, 1992., Kohlhammer; Anton BUCHER, "Mittendrin ist Gott". *Kinder denken nach über Gott, Leben und Tod*. 2. izd. Stuttgart, 2008., Calwer Verl. (Jahrbuch für Kindertheologie, 1); Gerhard BÜTTNER - Veit-Jakobus DIETERICH, (ur.), *Die religiöse Entwicklung des Menschen. Ein Grundkurs*. Stuttgart, 2000., Calwer Verl.

6. Da je On sve stvorio, onda bi bio stvorio i zgrade.

7. Jer nijedno biće ne može živjeti u svemiru, jer se sastoji od 99 posto CO₂.

8. On ne može živjeti vječno.

Ovo je samo jedan od promjera koji ukazuje na relativnost tradicionalnih Piagetovih stupnjeva kognitivnog razvoja djeteta jer na stupnjeve kognitivnog, moralnog ili čak vjerskog razvoja zasigurno iznimno utječu individualna obilježja djeteta, sredina odrastanja, primljeni poticaji i mnogi drugi čimbenici.

1.2.1. Neka razvojnopsihološka istraživanja teme stvaranje i (ili) evolucija

Razvojnopsihološka istraživanja teme stvaranje i (ili) evolucija¹⁴ započela su sredinom osamdesetih godina u tradiciji škole J. Piageta: ovdje ćemo se služiti rezultatima Švicarca K. Helmuta Reicha¹⁵ (Fribourg) koji je istraživao pitanje: na koji način učenici spajaju i dovode u odnos prirodoznanstvena i religiozna tumačenja svijeta? Reich, je došao do sljedećih odgovora:

- na početku 5. razreda još su prisutna hibridna poimanja svijeta, pri kojima različita “prirodoznanstvena” i “religiozna” tumačenja nepovezano ali i bez problema postoje

¹⁴ Ovo poglavlje se oslanja na rad Dietericha Veit-Jakobusa, “Schöpfung und Natur im Religionsunterricht” koji dijelom ovdje i prevodimo (osobito tablice). Usp.: http://www.entwurf-online.de/fileadmin/mediapool/gemeinden/E_entwurf_online/2006-2009-Materialien-download/2008_04_Dieterich.pdf (5. 2. 2010.). Za ovu temu usp. također: Karl Ernst NIPKOW: *Erwachsenwerden ohne Gott? Gotteserfahrung im Lebenslauf*, München, 1987., osobito stranice: 49,60-65. Također: Martin ROTHGANGEL, *Naturwissenschaft und Theologie. Wissenschaftstheoretische Gesichtspunkte im Horizont religionspädagogischer Überlegungen*, Göttingen 1999., 66-73.

¹⁵ Više o K. H. Reichu na njegovoj internetskoj adresi: <http://www.helmutreich.ch/> (5. 2. 2010.) Usp npr. Karl Helmut REICH, The role of complementarity reasoning in religious development, u: F. K. OSER – W. G. SCARLET (prir.), *Religious development in childhood and adolescence*. Niz: Directions for Child

Development, Nr. CD 52 (W. Damon, urednik). San Francisco, Jossey-Bass, 1991., 77-89.

jedan pored drugoga, a da se među njima ne zamjećuje jaz ili oprečnost

- već u dobi od 11 godina, ali i u daljnjem tijeku razvoja, može se doći do jakog rascjepa različitih područja i kognitivnih konflikata između različitih i djelomično suprotstavljenih oblika tumačenja. Tada mladi mogu razvijati i propagirati jednostrana bibliocistička ili scientistička uvjerenja kojima se ni u ovoj razvojnoj fazi nikako ne smije oduzeti priznanje, niti zaboraviti da je potrebna pomna kritika i daljnji razvoj.

- da se u kasnom djetinjstvu, tj. pri prijelazu u mladost (s otprilike 12 godina) ispravnim shvaća samo jedna teorija : *ili izvještaj o stvaranju u Bibliji ili teorija evolucije.*

- da se mogućnost *samostalnoga višeperspektivnoga, komplementarnog* promišljanja, komplementarnih pogleda i uvida može dokazati tek od kasne mladosti (od otprilike 20. godine).

- da se prijelaz s alternativnog na komplementarni uvid ne događa odjednom nego u više stupnjeva, tj. *u etapama*, pri kojima je temeljna promjena podijeljena u pet manjih stupnjeva

- da se razvoj komplementarnog uvida događa tek unutar *povoljnih uvjeta*, pri čemu je bitan čimbenik povoljnosti *diskusija* (rasprava) o konkretnim pitanjima, a ne diskusija teorija o međusobnim odnosima.

Tablica 1: Razvoj shvaćanja odnosa teologije i prirodnih znanosti u mladosti (prema Reichu)

stupanj	1	2	3	4/5
predodžba	Samo jedno poimanje točno A ili B	Jedno tumačenje točno, možda i drugo, djelomično	Oba tumačenja točna	Oba tumačenja nužna za shvaćanje cjeline (svega)
dob	12 godina		oko 20 godina	

A - biblijska slika stvaranja

B - prirodnoznanstvena teorija evolucije

Na petom, posljednjem stupnju su oba tumačenja povezana u jednu vlastitu *superteoriju*, što npr. dolazi do izražaja u izjavi jednoga dvadesetogodišnjaka: "Znanstvene i religiozne teorije su komplementarne. Obje su od pomoći, obje su nužne. Na dvije noge se stabilnije stoji."

Prijelaz s alternativnog na komplementarno mišljenje može se prikazati na sljedeći način:

razredi / teme	Razvoj komplementarnog mišljenja u području prirodnih znanosti i vjere:		
	Poimanje svijeta i prirodnih znanosti	Promišljanje o Bogu teologija	Povezanost obaju područja
5. i 6. razr.	ljudi – životinje djeca - odrasli različite kulture	Božja nevidljivost i različiti izvještaji o stvaranju	----- -----
7. i 8. razr.	medijski – realni svijet svijet vlastitih misli	elementi posljednje večere čudesa Božja nevidljivost	Fizika – poezija Priroda i (tu) umjetnost (i)
1. i 2. razr. srednje šk.	modeli mišljenja modeli atoma geografske karte	Božja ne predočivost modeli (slike) predodžbi Boga	modeli međusobnih odnosa (kao konflikt, neovisnost ili dijalog)
3. i 4. razr. srednje šk.	komplemen- tarnost (kvantna fizika, svjetlo)	komplemen- tarnost skriveni i objavljeni Bog	komplemen- taran odnos teologije i prirodnih znanosti

Na temelju istraživanja iz razvojne psihologije glede teme stvaranje za vjeronauk se mogu izvući sljedeći zaključci:

- za poimanje odnosa vjere i znanosti osobito značenje ima *kognitivna ili intelektualna zrelost* u mladosti

- u konkretnom razredu mora se računati s velikom različitosti ne samo mišljenja već i stupnjeva kognitivnog razvoja

- Ako nastava ne cilja samo tome da se usvaja nepoznati sadržaj, već da se razvija i vlastita prosudba i promišljanje, središnju ulogu za razvoj komplementarnog promišljanja mora imati diskusija konkretnih kognitivnih “Dilema situacija (problema)”.

- Tek je u srednjoškolskom obrazovanju (višim razredima) dostignut razvojni stupanj u kojem se može dosegnuti i razvijati komplementarno promišljanje u potpunosti. U ranijim razredima učenici *moгу pasivno* slijediti ovaj model mišljenja ali ne mogu samostalno s njim operacionalizirati.

Glede dosadašnjih istraživanja ovog područja, možemo ustvrditi da je u cjelokupnom tijeku školovanja potrebno provoditi dva temeljna tipa zadataka:

- vježbanje *osjetilne* spoznaje
- vježbanje *višedimenzionalne* spoznaje promatranja nekog fenomena (zauzeti različite pozicije promatranja)

Da bi se učeniku pomoglo da nadiđe jednostran i nediferenciran pristup temi te da cjelovito zahvati kompleksnost sadržaja,¹⁶ u nastavi se pretpostavlja razvijanje različitih vrsta mišljenja (diferenciranog) u prirodnoznanstvenom i religioznom, ali i u literarno-poetskom i likovno-umjetničkom, tj. simboličkom području.

1.3. *Religijsko-didaktički izazov*

Pitanja *što* i *kako* su u religijskoj pedagogiji neodvojiva. Pitanje *kako*, dakle pitanje o religijsko-didaktičkoj koncepciji, po kojoj se posreduje vjera u stvaranje, nije jedino odlučujuće

¹⁶ Cilj je školskog obrazovanja da se učenici upoznaju sa specifičnostima različitih pristupa svijetu i tumačenja svijeta, čovjeka i zbilje. Samo razumijevanje različitih pristupa svijetu može omogućiti komplementarni pristup zbilji i razumijevanje zbilje.

za pitanje ostvarivanja i primjene sadržaja. Pojedini religijsko-didaktički koncept odlučuje je li vjera u stvaranje za djecu, mlade (i također odrasle) uvjerljiva ili neuvjerljiva.¹⁷ U pojedinim religijsko-didaktičkim koncepcijama različito intenzivno su zastupljeni uvidi u religiozni razvoj kao i različite teze o točnosti i istinitosti pojedine teologije stvaranja.

U nastavku ćemo predstaviti tri, odnosno četiri značajna religijsko-didaktička koncepta koji od Drugoga vatikanskog sabora dolaze do izražaja u vjeronauku na njemačkom govornom području i koji se, često jedni s drugima pomiješani, pojavljuju u praksi vjeronauka na njemačkom, ali i na hrvatskom govornom području. Na tim se konceptima može prepoznati kako se mnogo razlikuju na razini sadržaja (u pitanju što reći i pokazati o stvaranju i evoluciji) i u razvojno-psihološkom i metodičkom pogledu, tj. u načinu kako se obrađuju stvaranje i evolucija na satima vjeronauka.

U tom kontekstu posebnu problematiku predstavljaju slike koje se rabe u vjeronaučnim udžbenicima i drugoj građi za vjeronauk.¹⁸ One se moraju podvrgnuti posebnoj teološkoj kritici, jer često dublje djeluju od samih tekstova.

2. STVARANJE/EVOLUCIJA U KONTEKSTU RAZLIČITIH KONCEPCIJA VJERONAUKA

Koja su glavna obilježja pojedine vjeronaučne koncepcije i kako "djeluje" koncept s obzirom na posredovanje tematike stvaranja/evolucije?

¹⁷ Usp. za ovu problematiku među ostalim: Jürgen WERBICK, Religionsdidaktik als "theologische Konkretionswissenschaft". Zum theologischen Rang des Didaktischen – aus fundamentaltheologischer Perspektive, u: *Katechetische Blätter*, 113 (1988.), 82-99.

¹⁸ Usp. Georg SCHÄDLE, Untersuchung katholischer Religionsbücher in Bayern mit bilddidaktischen Impulsen. Univ., Diss. Augsburg, 2007., Duisburg, Köln, 2008., WiKu; Georg SCHÄDLE, *Bilder aus der Kunst im Religionsunterricht. Nachforschungen in Theologie, Kunstgeschichte und Religionspädagogik*, Berlin, 2008., Lit (Religionspädagogik performativ, 3).

2.1. *Katehetski koncept*

U vrijeme kada je u Hrvatskoj vjeronauk u školi bio zabranjen, u župnoj je katehezi prevladavao isti katehetski koncept kao i u tadašnjem vjeronauku u Austriji. Naime, tema stvaranja u katehezi i u vjeronauku povezivala se sa slikom stvaranja iz Nazarenske škole.¹⁹

Župnik bi u katehezi pomoću te slike dojmljivo ispričao kako je Bog sve stvorio u šest dana te kako se sedmoga dana odmarao: to je nedjelja.

Što obilježava staru katehetsku koncepciju koja je dugo vremena određivala vjeronauk na njemačkom govornom području i izvan njega? U toj se koncepciji gleda na teologiju, u našem slučaju na vrlo pojednostavnjenu teologiju stvaranja, kao jednom za sva vremena utvrđeni paket, koji katehete trebaju živo prenijeti pomoću određenih metoda i medija. S tim u skladu, tko želi odgovarati idealu katehetskog poučavanja:

- posreduje (neoskolastički formulirane) sadržaje katoličke vjere koliko je moguće potpuno,
- predstavlja "biblijsku povijest" kao neprekidnu povijest (spasenja) od Adame i Eve do danas,
- računa s (pučkim crkvenim) identitetom religije, vjere, Crkve.

U toj se koncepciji osobito vrednuje i cijeni dogmatička ili, bolje rečeno, dogmatistička kompetencija s obzirom na sadržaje "prave" vjere, kao i metodičko-didaktička kompetencija živog i atraktivnog pripovijedanja ili izbora određenih slika. Pretpostavlja se jasna (pučka) crkvenost.

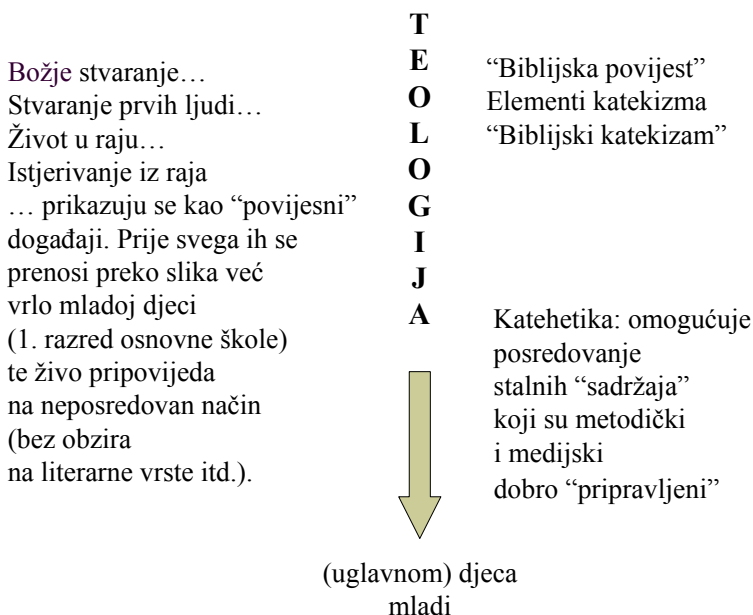
U čemu je problematika neoskolastičke kateheze stvaranja? Među mnogim problemima koje ta koncepcija sa sobom nosi, ističu se tri:

- neoskolastička kateheza stvaranja izostavlja literarne vrste i namjere iskaza pisaca biblijskih i prirodoslovnih tekstova te konstruira umjetna proturječja između prirodoslovlja i vjere.

¹⁹ Wilhelm PICHLER, *Katholisches Religionsbuch. [biblische Geschichte]*, 1993. St. Andrä-Wördern: Mediatrix-Verl., 5.

- ona rabi slike koje su i u umjetničkom i u teološkom pogledu vrlo problematične, naime predmetne slike Boga.
- ona ne razvija religijsko-psihološku svijest o različitim sposobnostima poimanja kod djece, mladih i odraslih.

Shematski se katehetska koncepcija može predstaviti na sljedeći način:

Možemo li uopće izaći iz dvojbe da djeca do jedne određene dobi shvaćaju tekstove stvaranja u doslovnom smislu? Na njemačkom govornom području postoji prekrasna dječja Biblija *Dodite i vidite djela Gospodnja*, sa slikama iz prvoga tisućljeća koja ne zanemaruje literarne oblike i povijesnost tekstova o stvaranju. U toj knjizi pripovijest o stvaranju počinje na sljedeći način:

Bilo je to u staro vrijeme naroda Izraela. Kralj David vlada. Nakon njega dolazi Salomon. U to vrijeme u Izraelu postoji jedan čovjek Božji, prorok. On puno razmišlja – o svom narodu, o Bogu, o starim vremenima, o tome kako je to sve s Bogom

i njegovim narodom započelo. ... On, prorok Božji, skuplja stare priče. Zapisuje ih. Želi njima nešto reći ljudima svoga vremena, kao i nama, u naše vrijeme. To su priče o početku, priče o Adamu i Evi, Kainu i Abelu. ...

... U Kanaanu žive Kanaanci. Mole se kanaanskim bogovima. Govore: Kada cvjetaju biljke, onda to čini naš bog. Kada sazrijevaju plodovi, onda to čini naš bog. Izraelov prorok želi pokazati: Nije tako. Postoji samo jedan Bog, naš Bog. On sam vlada. On je učinio da klija, raste, cvjeta. On je učinio da plodovi sazriju. Ne neki bog Kanaanaca. Izraelov prorok poznaje pustinju, kako je sve suho, vruće, pusto i prazno, nadaleko i naširoko samo pijesak i kamenje. Nema stabala, nema vlati trave, sve se isušilo pod žegom sunca. On zna kako je kad čezneš za sjenom, za hladnom vodom. I kako su tamo negdje oaze, s izvorima što žubore, s procvjetalim vrtovima. Voda je nešto dobro. Voda daje život. I onda priča:

Najprije je sve suho,

kada Bog stvara nebo i zemlju.

Tu je samo pustinja, ni stabala, ni raslinja.

Ništa ne može rasti.

Ta nema još vode.

Još nije padala kiša.

I čovjek, napravljen iz zemlje, čovjek, Adam, nije još tu.

Ali onda dolazi voda, izvori izbijaju odozdol.

Kiša dolazi odozgor. Sve postaje vlažno.

I onda sve može rasti. Zeleni i cvjeta.

I onda Bog pravi čovjeka, Adama.

Pravi ga iz vode i zemlje.

Udahne mu dah,

dah života.

I čovjek, Adam, udahne,

diše, živi.²⁰

... ..

²⁰ Dietrich STEINWENDE, *Kommt und schaut die Taten Gottes. Die Bibel in Auswahl*; mit Bildern aus dem ersten Jahrtausend christlicher Kunst. Göttingen, 1982., Vandenhoeck & Ruprecht [i dr.],. 11s.

Dietrich Steinwede priča jahvistički tekst stvaranja sasvim jednostavnim jezikom, s literarno-kritičkim i povijesnim uvodom, povezano sa slikama iz prvoga kršćanskog tisućljeća. Valjda ne bi mogao biti veći kontrast s katehetskim konceptom, u kojem pojedini citati iz svećeničkog teksta stvaranja trebaju potkrijepiti rečenicu iz Vjerovanja: "Vjerujem u jednoga Boga, Oca svemogućega, Stvoritelja neba i zemlje, svega vidljivoga i nevidljivoga",²¹ a iznad toga teksta je (i u nekim vjeronaučnim udžbenicima) stavljena predmetna slika Boga Stvoritelja!

2.2. Konceptija kurikula, usmjerena na ciljeve učenja

Kurikulski koncept, koji je pokrenuo jasan preokret u didaktici svih nastavnih predmeta i prema tome i vjeronauka, prije svega je obilježen odgojnom znanošću. Valjda najveća revizija nastavnih planova uslijedila je u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošloga stoljeća kao revizija kurikula (trka, utrka) koju je pokrenuo S. Robinsohn.²² Već spomenuti tekst Würzburške sinode prihvaća kurikulski preokret relativno nekritički. Od kada je religijska didaktika prihvatila terminologiju i način mišljenja kurikula, došlo je do sve većeg jaza između sustavnih i povijesnih teoloških disciplina i pedagogije religije. Priča se o kardinalu Döpfneru, predsjedniku Würzburške sinode, da je jednom zgodom u Njemačkoj udruzi kateheta izjavio: "Svaki put kad čujem riječ *curriculum*, dođe mi da prignem koljeno." Izjava tog velikog čovjeka Crkve posvješćuje nam jaz koji je izazvao kurikulski preokret između religijsko-didaktičkoga i teološkog jezika.

²¹ Wilhelm PICHLER, *Katholisches Religionsbuch*. [biblische Geschichte]. izd. 1993. St. Andrä-Wördern: Mediatrix-Verl., 5.

²² Usp. Saul B. ROBINSOHN, *Bildungsreform als Revision des Curriculum und ein Strukturkonzept für Curriculumentwicklung*. Nepromijenjeni pretpisak 5. izd. Neuwied, 1981., Luchterhand .

2.2.1 Opće značajke kurikulskog mišljenja²³

Od tada nije više bilo propisanih nastavnih planova za gradivo. Nastavni su planovi trebali u stalnoj promjeni umrežiti najnovije sadržaje znanstvene struke, situaciju naslovnika i aktualnu društvenu stvarnost u jedan kurikulski pleter. Iz toga bi se trebali formulirati ciljevi, a pojedini sadržaji su egzemplarno dodijeljeni tim ciljevima. Cijeli koncept treba shvatiti kao empirijski koncept u smislu da stalno iznova moramo analizirati situaciju naslovnika i društvenu stvarnost. U to vrijeme nastaju velike studije o mladima, kao npr. Shellova studija koja do danas izlazi u kontinuiranim razmacima te koja donosi najnovije podatke o situaciji mladih u društvu.²⁴

U kurikulskom pokretu su se s vremenom iskristalizirala tri tipa kurikula: zatvoreni, otvoreni i skriveni (*hidden*) kurikuli.

Što je konstruirani kurikulum zatvoreniji, to se jasnije vidi poveznica između cilja i evaluacije. Ciljeve učenja (razlikuju se ciljevi poučavanja i ciljevi učenja) treba tako formulirati da ih se jasno (i empirijski) može evaluirati. To znači da kvalifikacije učenika i učenika na koje smjeramo procesima učenja, moraju biti mjerljive.

Iz reforme kurikula nastao je četverostruki didaktički korak, koji se osobito uvježbava u kvalifikaciji budućih učiteljica i učitelja:

- planirati procese učenja,
- provoditi procese učenja, tj. držati nastavu
- vrednovati procese učenja
- revidirati procese učenja polazeći od rezultata evaluacije.

Pojedini rezultati evaluacije ulaze dakle u reviziju nastave; tako kurikulum ostaje pokretljiv (u smislu trke, utrke).

²³ U Austriji kurikularnoj koncepciji odgovaraju udžbenici "Arbeitsbücher Religion", religijskog pedagoga Edgara Korherra iz Graza. Usp. također: Ana Thea FILIPOVIĆ, Načelo korelacije u školskom vjeronauku. Analiza njegove službene provedbe u Njemačkoj od "Zielfelderplana" 1973. do Temelnog plana 1984., u *Kateheza* 17 (1995) 2, 108-119;

²⁴ Usp. aktualnu Shellovu studiju: Dt. Shell, *Jugend 2006. Eine pragmatische Generation unter Druck* (15. Shell Jugendstudie). Frankfurt a. Main, 2006., Fischer Taschenbuch.

Veliki didaktički problemi, koji proizlaze iz reforme kurikula, tiču se prije svega zatvorenosti kurikula. Načelno se može poći od toga da je kurikul, koji je zatvorenije planiran i proveden, osjetljiviji na smetnje. Iz te svijesti razvio se pojam "skrivenog" (*hidden*) kurikula koji odražava one ciljeve po kojima učenici uče nasuprot službenim ciljevima učenja učitelja, te bez njihova odobravanja.²⁵ U zatvorenom se kurikulu uz tu problematiku pokazuje još jedna teološka: Ako bismo na primjer htjeli formulirati ciljeve učenja s obzirom na pristanak učenica i učenika na vjeru i evaluirati ih, onda dodirujemo problematiku milosti. U zatvorenom kurikularnom sustavu naučavanje i učenje vjere postaje (pro)izvodljivo, što se pak iz teoloških uvida nikada ne smije dogoditi. Jedino što možemo didaktički postići, jest da preko vjeronauka promijenimo uvjete za mogućnost pristanka na vjeru, to jest da te uvjete preko didaktičkog djelovanja eventualno poboljšamo. No pristanak na vjeru nije rezultat uspjeha didaktički obrazovanih vjeroučitelja, nego, kako je poznato, onaj sasvim Drugoga, koji jest i ostaje Tajna i koji se u Isusu Kristu trajno okrenuo prema nama.

2.2.2 Reforma kurikula na razini tematike stvaranja

Propitujemo li reformu kurikula na razini tematike stvaranja, onda se najprije trebamo pitati o najnovijim teološkim i prirodoslovnim raspravama s obzirom na stvaranje i evoluciju. Oni trebaju ući u stručno-znanstvenu determinantu

²⁵ Primjerice: U jednoj školi učenici su u trećem razredu gimnazije su htjeli ući u Knjigu rekorda, pa su na putu u školu odlučili da će od slamki s kojima inače piju svoje mlijeko u školi izraditi cijev dužu od svih dotad. Učenicama i učenicima je zaista uspjelo u intenzivnoj suradnji s učenicima jednog drugog razreda sastaviti cijev od slamki preko triju nastavnih jedinica i kroz dvije učionice, dok to nije otkrio prvi učitelj. Ako se sagleda tu "smetnju" nastave pod koncepcijom cilja učenja, onda se pokazuje da je s jedne strane bilo ciljeva učiteljica i učitelja koji su u tom vremenu naučavali engleski jezik, matematiku i vjeronauk, ali da je također bilo ciljeva učenica i učenika, koje su ih realizirali takoreći "ispod klupe". Naravno da su skriveni ciljevi učenica i učenika bili emocionalno znatno više obilježeni nego ciljevi učiteljica i učitelja, te im je tako uspjelo veličanstveno djelo sastavljanja dugačke cijevi od slamki, naravno, suprotno ciljevima učiteljica i učitelja koji pak nisu otkrili taj skriveni kurikulum.

kurikula. Zapravo se u svim religijsko-didaktičkim nacrtima iz toga vremena pokazuje da se prividno protuslovlje između stvaranja i evolucije obrađuje na vjeronauku. Hermeneutska pitanja, koja smjeraju načinu shvaćanja biblijskih tekstova o stvaranju i prirodoslovnih izjava o evoluciji te na pitanje koje su granice razumijevanja pojedinih tekstova, na vjeronauku postaju važna. Tendencija je da se radi na neprotuslovnosti stvaranja i evolucije.

Na razini naslovnika postaju važne sumnje i problemi pojedinih učenica i učenika sa stvaranjem i evolucijom, prije svega pitanje može li uopće biti protuslovlja između vjere u Božje stvaranje i prirodoslovne izjave o dugom razvoju svega postojećeg. Ta pitanja uvjetuju prebacivanje tematike stvaranja u višu dob učenica i učenika. Na njemačkom se govornom području kao i u hrvatskom te teme obrađuju u završnim razredima osnovne škole, a ne više u nižim. Obrada tematike stvaranja u osnovnoj školi kod djece u dobi od šeste do desete godine, u njemačkom se govornom području za razliku od hrvatskog²⁶ ne nastavlja više na biblijske tekstove o stvaranju, nego na pohvalu stvaranju, dakle na psalmu 103 ili na svećeničkom tekstu o stvaranju, koji se pak prikazuje kao spjev o stvaranju, a ne služi za objašnjenje nastanka svijeta i života. Bavimo se time također u kontekstu društvene stvarnosti kojoj biblijsko-teološko mišljenje postaje sve više strano; koja dakle samo još poznaje prirodoslovno mišljenje. Prirodoslovna slika svijeta s opisom evolucije čovjeka i prirode postaje jedini uvjerljivi nazor.

Ciljevi vjeronauka u kurikulskoj koncepciji su među ostalim:

- učenici su kvalificirani da spoznaju neprotuslovlje stvaranja/evolucije.
- učenici mogu spoznati literarne vrste biblijskih i prirodoslovnih tekstova, mogu ih razlikovati, i mogu shvatiti njihovu izričajnu snagu.

²⁶ Usp. Ivica PAŽIN – Ante PAVLOVIĆ, *Na putu vjere. Udžbenik za katolički vjeronauk četvrtoga razreda osnovne škole*, Zagreb, 2007., KS, str.7-20. Navedene stranice obiluju različitim vrstama tekstovnih i slikovnih sadržaja. Tako se mogu npr. pronaći citati iz Post 1,1 – 2,4, prepričani biblijski tekstovi, likovne ilustracije, umjetničke reprodukcije, ali i Ps 104.

Shematski se kurikulska teorija glede teme stvaranje može predstaviti na sljedeći način:

2.2.3 Zbog čega kurikulski koncept također ne uspijeva?

Prvenstveni predmet učenja u kurikulskoj koncepciji redovito nije stvaranje svega od strane jednoga Boga koje vodi od divljenja nad stvorenjem, do odgovornog postupanja sa stvorenjem ili do slavljenja Stvoritelja, nego je prvenstveni cilj ove koncepcije egzegetska refleksija o “modernom” razumijevanju biblijskih tekstova o stvaranju u odnosu na prirodoslovne tekstove. Spoznaje psihologije religije uzimaju se doduše u obzir, ali izuzetno prevladava kognitivno-kritički vid.

2.3. Korelacijsko-simbolički koncept

Ova koncepcija odgovara uglavnom današnjem stanju religijske didaktike,²⁷ iako se u novije vrijeme također razvila jača diferencijalno-hermeneutika svijest nego što je to bio slučaj na početku korelacijsko-simboličke koncepcije.

2.3.1 Opće značajke korelacijsko-simboličkog pristupa religijskoj didaktici

Ovdje bi trebalo učiniti dugi ekskurs u korelacijske teologije koje su nastale u kontekstu Drugoga vatikanskog sabora. Trebalo bi dakle posegnuti za teologijama Paula Tillicha, Edwarda Schillebeeckxa, Karla Rahnera i drugih. Naime, polazište korelacijsko-simbolički usmjerene koncepcije religijske didaktike ne dolazi iz odgojne znanosti ili iz opće didaktike, kao što je slučaj u reformi kurikula, nego iz sustavne teologije. Takozvani antropološki zaokret teologije, što su ga Karl Rahner i drugi započeli, postaje u korelacijskoj teologiji konkretan; "tadašnja" iskustva, dakle biblijska iskustva i ona koja su u crkvenim tekstovima pretočena u pisanu riječ, dovode se u korelaciju s iskustvima ljudi i društva današnjice. Prema Paulu Tillichu premošćuje se preko medija iskustva duboki jarak između objave i situacije.²⁸ Ta se korelacijska teologija mnogostruko diferencira. Prije svega E. Schillebeeckx pokazuje da iskustva u religioznom smislu nisu jednostavno rutinska iskustva, koja odražavaju predrasudu svakodnevice, nego da se ovdje radi o događajima u kojima čovjek sam više ne uređuje, nego u kojima se nešto s njim događa, čime vlastitim snagama više ne može upravljati. Takvi događaji imaju dublju

²⁷ Ovoj koncepciji odgovaraju u Austriji i Njemačkoj udžbenici od autora: Alberta BIESINGERA, Matthiasa SCHARERA i K. ZISLERA. Usporedi npr. Matthias SCHARER, *Thema, Symbol, Gestalt*. Religionsdidaktische Begründung eines korrelativen Religionsbuchkonzeptes auf dem Hintergrund themen- (R. C. Cohn)/symbolzentrierter Interaktion unter Einbezug gestaltpädagogischer Elemente. Graz, 1987.: Verl. Styria; Matthias SCHARER, *Leben, glauben lernen - lebendig und persönlich bedeutsam*. Handbuch zu "Miteinander glauben lernen". Salzburg, 1988, Müller (Der Religionsunterricht bei Zehn- bis Vierzehnjährigen, 1);

²⁸ Usp. Werken von Paul TILLICH, sv. I. 4. izd. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk (Systematische Theologie), 1973.

simboličku kvalitetu; oni pokazuju tko nas na kraju krajeva drži na životu i nosi, ali također i to kako smo mi ljudi ranjivi. Prema E. Schillebeeckxu važna je dakle "jačina objave" koja prebiva unutar određenih dubinskih iskustava, odnosno događaja, koji u konačnici koreliraju sa središnjim kristovskim događajem, naime Isusovom smrću i uskrsnućem.²⁹ Takva korelacija, koja je shvaćena kao obostranokritički odnos tadašnjih i današnjih "objaviteljskih" iskustava, može čak razlomiti posredovana biblijska i crkvena tradicijska iskustva. Od današnjice gledano, tada postaju očigledni lomovi i premještanja, kao što to postaje očito u teologiji oslobođenja kroz opciju za najsiromašnije ili u feminističkoj teologiji kroz pozornost na specifična iskustva žena. Korelacijske se teologije u sebi odnose na iskustva, kako na razini tradicije, tako i na razini današnjega svijeta življenja.

U austrijskoj religijskoj didaktici i uglavnom na cijelom njemačkom govornom području slijedi se, počevši s nastavnim planovima iz godine 1985., jedan korelacijski koncept koji se prije svega odnosi na motive/vodilje i tematska polja. S jedne strane se eruiira situacija učenica i učenika s njihovim dubinskim iskustvima, s druge su strane teološke osnove te iskustva koja su u njima pretočena u pisanu riječ. Redovito se radi s nekoliko korelacijskih razina:

- polazište su konkretna iskustva učenica i učenika
- oni se vode dalje u opće razumijevanje ljudskog života
- iz toga se prodire u dubinsku dimenziju
- konačno se stavljaju u korelaciju specifično kršćanska vjerska iskustva.

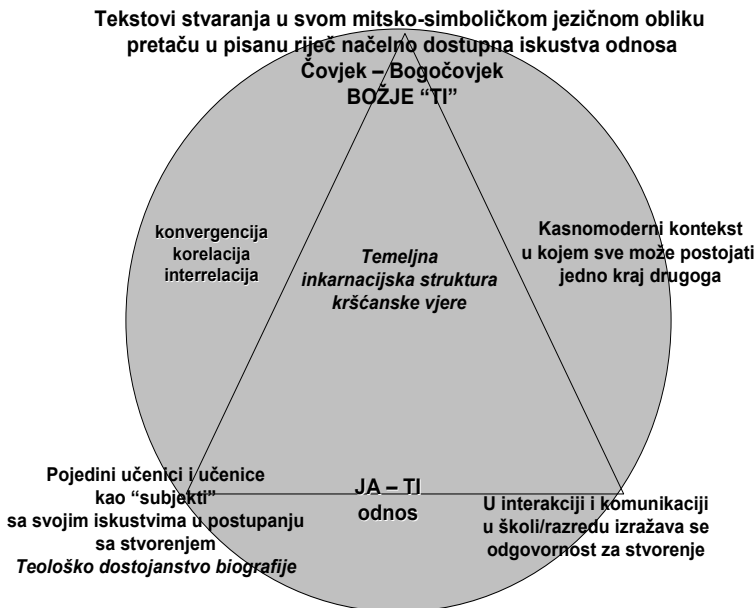
U ovom konceptu ostaje otvoreno dopire li svaka učenica/ svaki učenik odnosno svaki razred do specifično kršćanskih vjerskih iskustava. Pojedini sadržaji su egzemplarni. Bitno je da su pojedine korelacijske razine sa svojim motivima/ vodiljama i tematskim poljima razvijeni i objašnjeni pomoću primjera. Na slikama koje su simbolički sadržajne može se najbolje vidjeti kako se sada korelacijski misli ili, bolje rečeno, cjelovito zapaža.

²⁹ Usp. Edward SCHILLEBEECKX, *Erfahrung und Glaube*, u: CGG, sv. 25, str. 73-116.

2.3.2. Korelacijski koncept s obzirom na tematiku stvaranja

Primijenimo li korelacijski koncept na tematiku stvaranja, onda možemo vidjeti da je mitsko-jezični oblik tekstova o stvaranju važan i da ih se promatra kao načelno pristupačna iskustva odnosa čovjek-Bogočovjek u smislu "Božjega Ti", kako Martin Buber kaže. Dubinska iskustva u tekstovima o stvaranju stavljaju se u korelaciju s iskustvima pojedinih učenika kao subjekata vjeronauka te s njihovim iskustvima u postupanju sa stvorenjem; isto tako, i s interakcijskim i komunikacijskim iskustvima koji dolaze u školskom razredu do izražaja, odnosno s odgovornošću za stvorenje koje se pokazuje u tim interakcijskim i komunikacijskim iskustvima. Sve je to uklopljeno u kontekst kasne moderne u kojem stvaranje i prirodoslovlje mogu izmireni stajati jedno uz drugo.

Shematski se korelacijski koncept glede teme stvaranja može predstaviti na sljedeći način:

2.4. Rastuća diferencijско-hermeneutska svijest

Iako se kraj korelacijske didaktike slutio već u kasnim osamdesetim godinama prošloga stoljeća (jer se teološka izobrazba nije nikada pravo upustila u korelacijski način bavljenja teologijom, takav i nikad nije naučavala³⁰ i jer je smisao za simbole kod mnogih vjeroučitelja premalo razvijen) usprkos tome korelacijsko-simbolički usmjerena koncepcija tvori sve do danas temelj religijske didaktike na njemačkom i hrvatskom govornom području. Sveukupno pak raste hermeneutska svijest među pedagogima religije koja s većom mjerom kritike gleda na mogućnost korelacije “tadašnjih” i “današnjih” iskustava. Takva korelacija ne polazi više od toga da je samo po sebi razumljivo da današnja djeca, mladi i odrasli imaju iskustva koja bez posredovanja mogu biti korelirana s temeljnim iskustvima u biblijskim tekstovima o stvaranju, nego da se ovdje očituje jedna diferencija.³¹ Ta diferencija pak ne postaje vidljiva tek u korelaciji s današnjim iskustvima. Već sami tekstovi o stvaranju predstavljaju u svojem konkretnom jezičnom obliku također iskustva diferencije i stranosti nasuprot našim današnjim iskustvima. To znači da u središte pozornosti ne prodire Božje “Ti” nego – Božje “On”. Isto se tako ozbiljno shvaća krhkost životnih i vjerskih iskustava pojedine djece i mladih te njihovih iskustava kao trajno skeptičnih subjekata s njima stranim pripovijestima o stvaranju. To je u razredu uzrok konfliktne interakcije i komunikacije o stvaranju i evoluciji koja se može konstruktivno iskoristiti. Sve je određeno sučeljavanjem gotovo isključivo prirodoslovno obilježenog mišljenja u našem društvu i crkveno-religioznog razumijevanja postupanja sa stvaranjem.

³⁰ Usp. Rudolf ENGLERT, *Die Korrelationsdidaktik am Ausgang ihrer Epoche. Plädoyer für einen ehrenhaften Abgang*, u: Rudolf, ENGLERT, *Glaubensgeschichte und Bildungsprozeß. Versuch einer religionspädagogischen Kairologie*, München, 1985.

³¹ Usp. Bernhard GRÜMME, *Vom Anderen eröffnete Erfahrung. Zur Bestimmung des Erfahrungsbegriffs in der Religionsdidaktik*, Freiburg Breisgau, 2007., Gütersloher Verl.-Haus; Herder.

3. POTICANJE INTEGRACIJE VJERE I ZNANOSTI NA TEMU STVARANJA U HRVATSKIM VJERONAUČNIM PROGRAMIMA I UDŽBENICIMA ZA OSNOVNU I SREDNJU ŠKOLU

Religijskopedagoška dimenzija govora o stvaranju pretpostavlja *teološki govor* o stvaranju³² i oslanja se na njega. Stvaranje je jedan od temeljnih pojmova praktične teologije, tj. religijske pedagogije i u vjeronauku je paradigmatičke naravi jer je stvaranje izričito teološki pojam, ne (teološki) sinonim za postanak svijeta ili prvi prasak. Taj pojam je ujedno i zanemareni pojam u religijskoj pedagogiji. Razlog njegove marginalizacije svakako treba tražiti i u didaktici vjeronaučne nastave, ali nerijetko i kateheze u kojima se događa didaktičko suženje teme *stvaranja* na temu *očuvanje stvorenoga* (osobito u obliku istraživačkog učenja, koje ne odgovara teološkim implikacijama pojma stvaranja³³). Na koji način je tema "stvaranje" prikazana u hrvatskim vjeronaučnim udžbenicima tj. vjeronaučnim programima, promišljat ćemo u daljnjem tekstu.

3.1. Udžbenik kao didaktičko sredstvo

Udžbenik je specijalni nastavni medij. Ima specifično školsku funkciju da nudi konkretne sadržaje nastave i posreduje odgojno-obrazovne nakane u okviru školskoga poučavanja i učenja. Kao temeljni medij koji učenici imaju u ruci, omogućuje im preglednost gradiva i uvid u cjelinu,

³² "Kada govorimo o Božjem stvaralačkom djelovanju, imamo pred očima cjelinu stvorene stvarnosti, cijeli svemir sa svim njegovim procesima. Nema ni jednog segmenta svemirskog događanja u kojem se ne bi događala interakcija Boga i svijeta na svim razinama, od subatomske do makrokozmičke. Međutim, teologija stvaranja je u svom dugom sporenju s dinamičkom slikom svijeta, a posebice s razvojnim teorijama postajala sve više i više antropocentrična." Nikola BIŽACA, *O nekim metodološkim vidovima govora o stvaralačkom Božjem djelovanju*, u: Nedjeljko A. ANČIĆ – Nikola BIŽACA (prir.), *Govor o Bogu jučer i danas*. Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa (Split, 21.-22. listopada 2004.), Crkva u svijetu, Split, 2005., str.303.

³³ Ovaj tekst se oslanja na Guido HUNZE, *Evolution-Schöpfung*, u: NHRpG, München, 2002., 94-97.

proširuje vidike, nudi sadržajne i kreativne varijabilnosti, sugerira orijentacije, najavljuje didaktičke nakane.³⁴ Da bi se mogao korisno upotrijebiti u nastavi, udžbenik mora ispuniti niz didaktičkih zahtjeva:

- motivirati i aktivirati učenike,
- diferencirati i individualizirati procese učenja, te s njima povezane ciljeve vjerskog odgoja i obrazovanja,
- olakšati organizaciju nastave,
- poticati, pomagati i promicati društveno i individualno učenje.

Da bi se ostvarili ti temeljni didaktički zahtjevi, a vjeronaučni udžbenik primijenio u praksi, treba ispuniti neke osnovne uvjete:

- donijeti didaktičku lepezu vjeronaučnih sadržaja koje treba reducirati te odrediti njihov poredak i slijed s obzirom na odgojnu nakanu i postavljene ciljeve,
- stručno oblikovati i izložiti vjeronaučnu građu i činjenice tako da informacije budu po sadržaju i poruci autentične i aktualne,
- ostvariti sklad između ponuđenih sadržaja³⁵ s ciljevima vjeronaučne nastave,
- postići skladan nastavni proces koji će biti motivirajući i informativan, te omogućiti intelektualne, afektivne i operativne odgojno-obrazovne procese.

Vjeronaučni se udžbenik različito primjenjuje u pojedinim koracima nastave. Današnja unutarnja didaktička struktura udžbenika umnogome nadilazi čisto frontalni i predavački model nastave i traži multimetodičke pristupe. Tako se od udžbenika traži uvođenje i usporedba informacija; utvrđivanje, sinteza i transfer u vidu daljnjeg razmišljanja i djelovanja, pogled iz nekog drugog kuta i daljnja orijentacija i pregled prijedelog puta kao i uvid u cjelinu nastavne jedinice.

³⁴ Ante PAVLOVIĆ, *Putovima vjerskoga odgoja*, Mostar, 2005., 247.

³⁵ Vjeronaučni udžbenik prvotno donosi tekstovni materijal kao što su biblijski tekstovi, tekstovi iz povijesno-crkvene baštine, razna književno-umjetnička djela, priče, opise i razmišljanja. U načelu udžbenici uvijek sadržavaju izvorne, didaktički obrađene tekstove.

Koncepciju udžbenika među ostalim određuje nastavni program, stoga ćemo se u sljedećem usmjeriti na istraživanje zastupljenosti teme stvaranje/evolucija u hrvatskim vjeronaučnim programima.

3.2. “Stvaranje” u programima katoličkog vjerskog odgoja i vjeronauka u Hrvatskoj

U *Programu katoličkoga vjerskog odgoja djece predškolske dobi* (17. 10. 2001.) jedna od dvanaest *zadaca* odnosi se na temu stvaranje i ona se³⁶ ostvaruje u dvije cjeline. Ta *zadaca* glasi: Pobuđivati dječje čuđenje i divljenje te iskrenu i duboku radost prema Bogu Stvoritelju metodom stvaralačkog pripovijedanja i izražajnog čitanja biblijskih i književno-umjetničkih tekstova za predškolsku dob, komunikacijom sa simbolima, molitvenim izražavanjem i liturgijskim slavljenjem.³⁷

U *planu i programu katoličkog vjeronauka za osnovnu školu* (2006.)³⁸ temu “stvaranje” eksplicitno se tematizira u prva četiri razreda i u osmom razredu, i to na sljedeći način: U prvom se razredu polazi od čuđenja, divljenja, prema svijetu i ljudima i usmjeruje na temu Bog - naš dobri otac. Zatim slijedi tema o zahvalnosti. U četvrtom razredu slijedi tema o prirodi, zemlji, odgovornosti za nju, o skladu prirode i upućivanju na Boga. U osmom se razredu prvi put komplementarno tematizira o Biblijskoj i današnjoj slici svijeta i o čovjeku kao slici Božjoj.

³⁶ Druga cjelina Programa katoličkoga vjerskog odgoja djece predškolske dobi “Stvoreni svijet i stvorenja u njemu” želi pobuđivati radost i zanimanje za promatranje i otkrivanje ljepote svijeta od Boga stvorenoga te tako uvoditi dijete u čuđenje i divljenje prema zbilji svega stvorenoga, a šesta cjelina “Otkrivanje tajne života” promatrajući i otkrivajući tajnu proljetnoga buđenja i rasta želi pomoći djetetu u naslućivanju neizrecive tajne života (usp. <http://split.hbk.hr/katehetski/vrtici/program.html>, 10. rujna 2009.).

³⁷ <http://split.hbk.hr/katehetski/vrtici/program.html> (10. rujna 2009.)

³⁸ “Katolički vjeronauk” u: MINISTARSTVO ZNANOSTI OBRAZOVANJA I ŠPORTA, *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Zagreb, 2006., str. 336-363.

U *Planu i programu katoličkoga vjeronauka za četverogodišnje srednje škole*³⁹ u prvom se razredu obrađuje različitost govora vjere i prirodnih znanosti, a u četvrtom razredu podastiru se dokazi o Božjoj opstojnosti i obrađuje tema o iskustvu Boga.

3.3. Tematska područja u udžbenicima

Udžbenici koji eksplicitno obrađuju izvještaj o stvaranju, donose materijale o različitim temama. Među njima možemo izabrati 6 tematskih područja (glede implicitnog ili eksplicitnog upućivanja na Post 1 i 2).

1. *Početak*: Odakle potječe svijet? Odgovori prirodne znanosti i Biblije

2. *Ljepota svemira*: Na koji se način odnosim prema svijetu? Čuđenje i divljenje prema ljepoti stvorenoga

3. *Čovjek*: Odakle dolazim? Jedinatost čovjeka i njegova sličnost s Bogom (na Božju sliku..)

4. *Eko-etika*: Odnos prema okolišu: Kako se trebamo odnositi prema stvaranju/stvorenju? Zadaća očuvanja stvorenog

5. *Nedjelja* (Post 1) – dan odmora

6. *Odnos muškarac – žena*: koje implikacije za današnje uređenje života ima činjenica da smo stvoreni kao muško i žensko?

Glede redosljeda materijala, tj. sadržaja i didaktičkog smještaja uočava se da postoji nekoliko tendencija povezivanja biblijskih tekstova Post 1 i 2 sa spomenutim tematskim cjelinama i to kao citate koji potkrepljuju neku tvrdnju (Pojedini reci iz Post 1 ili 2 su izolirani i i promatrani iz različitih tematskih aspekata kao sekundarni izvori); kao bazu za širu temu (u središtu Post 1 i 2) i kao polazište za razmišljanje o odnosima vjere i znanosti.⁴⁰

³⁹ MZOS – HBK – NKU, *Plan i program katoličkoga vjeronauka za četverogodišnje srednje škole*, Zagreb, 2009.

⁴⁰ Unutar pete cjeline prvog razreda četverogodišnje srednje škole u okviru 10 tj.5 sati predviđa se objašnjenje odnosa prirodnih znanosti i vjere.

4. ZAKLJUČAK

U religijsko-didaktičkim koncepcijama pokazuje se različit pristup glavnim problemima tematike stvaranja na vjeronauku:

- prema sadržajno-simboličkoj prezentaciji biblijske vjere u stvaranje u odnosu prema prezentaciji općevažeće prirodoslovne slike svijeta kao i

- prema razvojnopsihološkoj odnosno religijskopsihološkoj situaciji pojedine djece i mladih i njihovoj interakcijom u školskom razredu.

Samo onaj tko je kadar ozbiljno shvatiti pitanja *što* i *kako* pri posredovanju tematike stvaranja u njihovoj nerazdvojivoj međusobnoj upućenosti, može nešto razumjeti o izazovima koje ta tematika nudi pod vidom posredovanja.⁴¹

Glede programa katoličkog vjerskog odgoja i katoličkog vjeronauka za osnovnu i srednju školu u Hrvatskoj može se zamijetiti da se sukladno mogućnostima učenika u srednjoj

⁴¹ U istraživačkom programu "Komunikativna teologija" radimo interdisciplinarno na jednoj teologiji koja supstancijalno uključuje vid posredovanja (odgoja, predanja i poučavanja vjere) u teološko razmišljanje. Od 2002. postoje za to dva niza knjiga: *Kommunikative Theologie* (Gründewald-Schwabenverlag), izd. B. J. HILBERATHh (dogmatičar u Tübingen-u) i M. SCHARER (religijski pedagog u Innsbruck-u), do sada 13 svezaka, i *Communicative Theology – Interdisciplinary Studies* (Lit-Verlag), izd. B. HINZE (dogmatičar na Fordham University, New York), B. J. Hilberath i Matthias Scharer, do sada 11 svezaka. Temeljna djela o tom pristupu su: Matthias SCHARER - Bernd Jochen HILBERATH, *Kommunikative Theologie. Eine Grundlegung*. 2. prerađeno izd. Mainz, 2003., Matthias-Grünwald-Verl. (Kommunikative Theologie); Matthias SCHARER - Teresa PETER, *Towards a Communicative Theology*. U: Jnanadeepa: Pune Journal of Religious Studies, 2005., godište 8, sv. 1, 108-126; Forschungskreis Kommunikative Theologie, *Kommunikative Theologie. Selbstvergewisserung unserer Kultur des Theologietreibens*. Wien 2007., Lit (Kommunikative Theologie - interdisziplinär / Communicative Theology - Interdisciplinary Studies, 1/1); Matthias SCHARER - Bernd Jochen HILBERATH, *The Practice of Communicative Theology. Introduction to a New Theological Culture*. New York, 2008., Crossroad. Zadnji svezak koji je izašao u nizu Gründewald-Schwabenverlaga uklapa posebno međureligijski dialog u koncept komunikativne teologije: Daniela KÄSTLE - Martina KRAML - Hamideh MOHAGHEGHI (ur.), *Heilig - tabu. Christen und Muslime wagen Begegnungen*. Ostfildern, 2009.: Matthias-Grünwald-Verl.

školi eksplicite tematizira “stvaranje”, traži se usporedba biblijskih, teoloških i prirodoznanstvenih izričaja, promišljanje različitih odnosa,⁴² ali koji se u pravilu tek ucrtavaju. Svojevrsan nedostatak je cjelovitiji pristup temi koji ne bi bio usmjeren samo na stjecanje kognitivnih kompetencija.⁴³

I za kraj zaključimo da u vjeronauku tj. katehezi treba dati mjesta i prilike da učenik razvije senzibilnost za spoznavanje stvorenoga svijeta. Ta propedeutika stvaranja treba se temeljiti na iskustvu čuđenja i divljenja stvorenom svijetu, te u vjeronauku i u katehezi treba dati dovoljno prostora za usvajanje tog iskustva kada se govori o temi stvaranje. Da bi se omogućilo vlastito iskustvo stvaranja, tj. sebe kao stvorenja, spomenuto iskustvo čuđenja, divljenja prema svijetu treba stavljati u relaciju prema sebi kao stvorenju. Relevantnost ili životna važnost tog procesa učenja ovisit će o omogućavanju novog izričaja iskustava stvaranja, putem procesa učenja koji obiluju estetskim i liturgijskim oblicima izražavanja. Tek tada ima smisla pitanje o djelovanju u skladu sa stvaranjem⁴⁴ i tek tada možemo ustvrditi da se u poučavanju ove tematike njeguju sve dimenzije odgojno-obrazovnih ciljeva, a ne (pre)naglašava kognitivna, kako je to čest primjer kurikularne koncepcije.

⁴² Ako se komplementaran način promišljanja o stvaranju i evoluciji kod učenika ne može pretpostavljati, već se može tek polagano, u malim koracima razvijati, potrebno ga je razvijati tijekom cijelog školovanja. Ipak, iako ova tema eksplicitno ne nalazi svoje mjesto u hrvatskim vjeronaučnim udžbenicima od petoga, šestoga i sedmog razreda, taj nedostatak mogu nadoknaditi programi i udžbenici iz predmeta biologije, fizike, kemije koji obrađuju tu temu. Naime, biblijska vjera u stvaranje i teorija evolucije grade različite pristupe zbilji. Komplementarno mišljenje (pristup) pretpostavlja uvide u spoznajno-teoretske i znanstveno-teoretske međuovisnosti. Zadaća je škole stvoriti takvo okružje da se ti uvidi mogu usvojiti. U tom smislu teme stvaranje treba staviti u širi kontekst pitanja o mogućnostima ljudske spoznaje i poimanja svijeta. Cilj je školskog obrazovanja da se učenici upoznaju sa specifičnostima različitih pristupa svijetu i tumačenja svijeta, čovjeka i zbilje.

⁴³ Kao što u nižim razredima nije moguće komplemetarno promišljanje pa se zbog toga zanemaruje, u višim razredima, osobito srednjoj školi, iako je to moguće, moglo bi biti više naglašeno razvijanje osjetilne spoznaje, čuđenja, divljenja.

⁴⁴ Da bi se učenicima pomoglo u otvaranju za iskustva stvaranja (tj. iskustva Boga stvoritelja) i u doživljavanju sebe kao stvorenja, može se poslužiti konkretnim primjerima izričaja tog iskustva u umjetnosti ili literaturi.

Creation and/or Evolution – Challenges to Raising in Faith

Summary

The article is dealing with the subject of creation, i.e. of evolution, in the context of religious teaching and catechesis. The authors present the issues in three parts. The first part starts with the opening debate and points at the problem issues of the relation of religious teaching to the idea of creation, i.e. of evolution, as well as of studying/teaching about creation/evolution considering the demands of developmental psychology and catechetical didactics. The second part contextualizes the issue of creation/evolution in different concepts of religious teaching. The third part broadens the debate from the first part and on the one hand it offers an insight into developmental-psychological premises of studying/teaching on the subject of creation/evolution, and on the other hand it gives an insight into the implementation of this subject in Croatian religious teaching programmes.